

Супор А. В.

ЄВГЕН ОНАЦЬКИЙ ТА ЙОГО РОБОТА В ДИПЛОМАТИЧНІЙ МІСІЇ УНР В ІТАЛІЇ: ТРАНСФОРМАТИВНИЙ ДОСВІД

У цій статті проаналізовано досвід політичного активіста, історика, журналіста та дипломата Євгена Онацького (1894–1979), що його він здобув під час роботи на посадах у дипломатичній місії УНР в Італії протягом 1919–1923 рр. Цей досвід розглянуто як трансформативний, тобто такий, що спричинився до ґрунтовної зміни в його поглядах, насамперед – політичних. Аналіз радикальної трансформації лівоцентристських поглядів Онацького в бік авторитарно-націоналістичних позицій пізнішого періоду має на меті показати шлях, який пройшло покоління, що починало свою політичну й громадську активність у межах найбільш впливового на час Української революції лівого руху, і що в свої зрілі роки, які припали на період наростання правих рухів у всій Європі, зробило свій вибір на користь останніх. Стаття спирається на опубліковані й неопубліковані його документи авторства Онацького, зокрема видані записки, що стосуються досліджуваного періоду, які проливають світло й на особисту мотивацію автора, і на чинники, які зумовили його пізніший вибір.

Ключові слова: Євген Онацький, дипломатія УНР, український націоналізм, трансформативний досвід.

Вступні методологічні зауваження

У цій статті поняття «досвід» ужито в сенсі, близькому до «об’єктивного історичного досвіду» (досвіду «об’єкта» історичного дослідження), який Френк Анкерсміт побіжно згадує у своїй праці «Піднесений історичний досвід»¹. Натомість, не йтиметься про «досвід» як категорію філософії історії для аналізу взаємин між минулим і тими, хто його пізнає, не йтиметься також і про «піднесений (*sublime*) історичний досвід», що детально розглянуто у згаданій праці Ф. Анкерсміта.

Крім того, стаття спирається на тезу Джоан Скотт про те, що історичні процеси за допомогою дискурсу конструюють досвід, що, своєю чергою, формує суб’єкта².

Центральною для статті є концепція «трансформативного досвіду» (*transformative experience*), запропонована дослідницею в галузях когнітивістики та філософії свідомості Лорі Енн Пол у праці «Трансформативний досвід»³. Ця концепція і дотична до неї термінологія, як і спроби їх розвитку та розширення, ще не зайняли помітного місця в історичних дослідженнях,

зокрема тих, що стосуються проблем української історії ХХ ст. Втім, можна припустити, що ця спроба використати поняття «трансформативний досвід», попри брак виробленої методології його застосування в історичній науці, може виявитися продуктивною для глибшого розуміння специфіки впливу особистості на історичні процеси.

Л. Е. Пол пояснює, що формування трансформативного досвіду провокує трансформативний вибір, який здійснює особа⁴. Цей вибір, наполягає авторка, майже ніколи не є повною мірою інформованим і «раціональним», причиною чого є сама сутність трансформативного досвіду, що у принципово непередбачуваний і, нерідко, радикальний спосіб змінює мотиваційну та ціннісну структури особистості, й дізнатися про ці зміни можливо лише після того, як новий досвід здійснить свій безповоротний трансформативний вплив. Для цього дослідження продуктивними є також твердження про те, що трансформативний досвід може здійснювати довготривалий трансформативний вплив на особистість, зокрема й тоді, коли зміни настають поступово⁵. Авторка окремо зазначає, що трансформативний досвід є можливим у контексті політичних подій, та ілюструє це на прикладі (не)участі особи в процесі зміни влади⁶.

¹ Frank R. Ankersmit, *Sublime Historical Experience* (Stanford University Press, 2005), 264.

² Joan W. Scott, "The Evidence of Experience," *Critical Inquiry* 17 (4) (Summer, 1991): 773–797.

³ Laurie Ann Paul, *Transformative Experience* (New-York: Oxford University Press, 2014).

⁴ *Ibid.*, 10, 47.

⁵ *Ibid.*, 94–112.

⁶ Paul, *Transformative Experience*, 55–56.

За введення поняття «трансформативного досвіду» постають запитання щодо диференціації «трансформативного» та «нетрансформативного» досвіду, а також можливих таксономій «трансформативних досвідів». Рефлексує над тезами Л. Е. Пол, на ці запитання спробували відповісти когнітивні філософи Хаві Карел і Єн Кід у своїй статті «Розширюючи трансформативний досвід»⁷. Автори широко інтерпретують майже весь людський досвід як трансформативний, чітко, однак, за рівнем інтенсивності розрізняючи драматичний (*dramatic life-changing TE*: «сильний» і концентрований досвід) та кумулятивний (*cumulative TE*: порівняно «непомітні» досвіди, що, накопичуючись, здатні поступово здійснювати трансформативний вплив) типи. В цій статті під трансформативним досвідом я розумію, насамперед, драматичний тип досвіду.

Крім того, автори пропонують також розрізняти:

1) досвід за рівнем «добровільності отримання» – добровільний (*voluntary*), недобровільний (*nonvoluntary*), й такий, що отримано «не повною мірою добровільно» (в авторській класифікації – *involuntary*);

2) трансформацію за «предметом» – пізнавальна (*epistemic*, тобто така, що стосується, скоріше, когнітивних аспектів свідомості) й особистісна (*personal*, себто характерологічна).

Використовуючи цей поділ, автори конструюють квартет із таких типів досвіду:

a) позитивно-пізнавальний/позитивно-особистісний (*Positive epistemic transformation, positive personal transformation*);

b) позитивно-пізнавальний/негативно-особистісний (*Positive epistemic transformation, negative personal transformation*);

c) негативно-пізнавальний/позитивно-особистісний (*Negative epistemic transformation, positive personal transformation*);

d) негативно-пізнавальний/негативно-особистісний (*Negative epistemic transformation, negative personal transformation*)⁸.

Моя гіпотеза полягає в тому, що події початкового періоду дипломатичної служби Євгена Онацького в місії УНР в Італії стали для нього трансформативним досвідом підтипу «с», що був отриманий «не повною мірою добровільно» (*involuntary*). Цей досвід спричинився до радикальної епістемічної трансформації – переходу від лівоцентристських поглядів періоду Ви-

звольних змагань до авторитарного націоналізму, що його сповідували, в тих чи тих варіаціях, члени Проводу ОУН в 1930-х рр., одним із яких став і Євген Онацький.

Джерельна база й стан досліджень

Основу джерельної бази цієї розвідки складають его-документи авторства Онацького. Він лишив по собі величезну спадщину; про цінність записів Онацького зазначав ще один із перших його біографів Любомир Винар, а слідом за ним починають усвідомлювати й сучасні українські історики⁹. Насамперед, було використано видання щоденникових записів Онацького за період з січня 1919 р. до липня 1920 р. Автор опублікував їх майже півстоліття потому в двотомній збірці «По похилій площі»¹⁰. Підкреслюючи історичну цінність цього видання, Любомир Винар охарактеризував записки як такі, що «належать до кращих зразків нашої мемуарної літератури»¹¹. Варто зазначити, що вже сама назва «По похилій площі» вказує на критичне ставлення Онацького до політичних реалій зображуваного періоду, що конкретизувалося, зокрема, й у скептицизмі щодо професійної компетентності та моральних чеснот середовища української місії УНР у Римі, про що йтиметься нижче.

Про пізніший період (серпень–вересень 1920 р.), коли місію УНР в Італії очолював барон Микола Василько, йде мова в записках Онацького, оприлюднених Винаром у чотирьох частинах у журналі «Український історик»¹². Також важливим для нас документом є брошура «Українська дипломатична місія в Італії», де Онацький описує діяльність італійської місії УНР у період з січня до липня 1919 р.¹³ Всі ці тексти в тих чи тих обсягах містять критичні оцінки дій співробітників місії та результатів роботи місії¹⁴.

⁹ Любомир Винар, *Євген Онацький – чесність з нацією* (Нью-Йорк; Мюнхен; Торонто: Українська Наукова Асоціація, 1981), 15; Тамара Демченко, *Здобуття Батьківщини. Життя та творчість Євгена Онацького* (Чернівці: Освітній центр, 2016), 12–13.

¹⁰ Євген Онацький, *По похилій площі. Записки журналіста і дипломата*, частина 1 (Мюнхен: Дніпрова хвиля, 1964); Його ж, *По похилій площі. Записки журналіста і дипломата*, частина 2 (Мюнхен: Дніпрова хвиля, 1969).

¹¹ Любомир Винар, «Бібліографічні додатки», *Український історик* 4 (1970): 124.

¹² Євген Онацький, «Під омофором барона М. Василька», *Український історик* 4 (1978): 83–93; 1–4 (1980): 110–133; 1–4 (1981): 137–146; 1–4 (1987): 107–114.

¹³ Євген Онацький, *Українська дипломатична місія в Італії* (Прага: Пробоем, 1941).

¹⁴ Микола Стопчак, «Особовий склад українського дипломатичного корпусу доби національно-визвольних змагань: історіографічний огляд», *Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 років* 7 (2012): 64–88.

⁷ Havi Carel & Ian James Kidd, "Expanding transformative experience", *European Journal of Philosophy* 18 (1) (March 2020): 199–217.

⁸ Ibid.

Варто зазначити, що частину використаних его-джерел Онацького було видано за багато років після їх створення. Оригінали багатьох із них недоступні або втрачені. Водночас Онацький, редагуючи й готуючи свої тексти до оприлюднення, все ж таки залишив велику кількість фрагментів, що могли б його «компрометувати», як наприклад симпатії до Муссоліні та фашизму, які він намагався виправдати та, до певної міри, обґрунтувати, про що піде мова нижче.

В історіографії порівняно мало праць, присвячених життєпису Онацького, його інтелектуальній біографії чи науково-популярній літературі його авторства. Окрім декількох заміток біографічного характеру та статей, присвячених енциклопедичному доробку Онацького та його журналістській діяльності, існує лише одна біографія (Тамари Демченко «Здобуття Батьківщини. Життя та творчість Євгена Онацького») і один біографічний нарис (Любомира Винара «Євген Онацький – чесність з нацією»)¹⁵. Серед матеріалів, де йдеться про діяльність Онацького на посадах пресбюро місії, варто згадати про статтю Миколи Тимошука¹⁶.

Євген Онацький: громадський діяч і дослідник

Перш ніж перейти безпосередньо до інтерпретацій досвіду та аналізу тих трансформацій, що він викликав, необхідно коротко описати шлях Онацького як громадського діяча та дипломата.

Євген Онацький розпочав свою суспільну діяльність ще у 1917 р. на посаді секретаря Центральної Ради, яку запропонував йому Михайло Грушевський¹⁷. У березні 1918 р. Онацький залишив цю посаду і до свого від'їзду з Києва у січні 1919 р. працював у бібліотеці Київського міського музею, присвячуючи вільний час студіям з історії української культури¹⁸. Саме на той час припадає його знайомство з істориком українського мистецтва Дмитром Антоновичем.

Разом зі своєю дружиною Вірою Євген Онацький виїхав із Києва 14 січня 1919 р. як редактор інформаційного бюро делегації УНР на Паризьку мирну конференцію. Потрапити до складу делегації Онацькому допомогли, окрім його власних чеснот, також і сприяння вищих

чиновників УНР, які прагнули в такий спосіб урятувати якомога більше представників молодішої генерації української інтелігенції¹⁹. Почати працювати за цим призначенням він так і не зміг, бо кінець-кінцем делегацію оцінили як завелику й її склад зменшили. До Рима ж, після тривалих клопотань, подружжя Онацьких прибуло на початку жовтня 1919 р. за сприяння голови місії УНР у Італії Дмитра Антоновича²⁰. Місія в Італії потребувала кадрів із досвідом роботи на державній службі й надавала оплачувані робочі місця, що було зумовлено, зокрема, й особливою зацікавленістю уряду УНР у встановленні контактів з італійською владою: Італія була однією з країн «великої четвірки», які, перемігши в Першій світовій війні, встановлювали новий повоєнний порядок. Крім того, в Італії перебували тисячі полонених українців австро-угорської армії, яких українські урядовці прагнули залучити до лав Армії УНР²¹.

Слідом за Любомиром Винаром дослідниця біографії Євгена Онацького Тамара Демченко зазначає, що він «працював в Українській дипломатичній місії у Римі спочатку директором пресового бюро, потім секретарем, з червня 1920 р. і до припинення її діяльності – аташе уряду УНР»²². Це твердження потребує уточнення, підставу для якого дають его-документи Онацького. Згідно з його записами, період роботи у дипломатичній місії УНР в Італії з жовтня 1919-го до серпня 1920 р. був позначений змінами: 10 жовтня 1919 р. він став співробітником пресбюро з обов'язками аналізу італійської та французької преси, з другої половини жовтня до кінця листопада 1919 р. завідував роботою цього пресбюро, до початку лютого 1920 р. обіймав посаду секретаря пресбюро, до середини червня 1920 р. знову був його завідувачем, в червні 1920 р. рішенням Василя Мазуренка був призначений аташе місії, що згодом підтвердив новий голова місії Микола Василько, а з жовтня 1921 р. обіймав посаду «керуючого справами» місії²³.

Отже, від жовтня 1919 р. і до закриття італійської місії у 1923 р. Онацький був її співробітником. Після припинення діяльності місії Онацький залишився в Італії і вже наприкінці 1920-х став відомий у середовищі української військової та політичної еміграції як журналіст і полі-

¹⁹ Онацький, *По похилій площі*, ч. 1, 5–6.

²⁰ Там само, 10.

²¹ Олександр Павлюк, «Дипломатія незалежних українських урядів (1917–1920)», у *Нариси з історії дипломатії України*, під ред. В. А. Смолія (Київ: Альтернативи, 2001), 348.

²² Демченко, *Здобуття Батьківщини*, 42.

²³ За свідченнями з его-документів: Онацький, *По похилій площі*, ч. 1–2; Його ж, «Під омофором барона М. Василька».

¹⁵ Винар, *Євген Онацький*; Демченко, *Здобуття Батьківщини*.

¹⁶ Mykola Tymoshyk, "The Ukrainian Press-Bureau of Diplomatic Mission of the Ukrainian People's Republic in Rome as a Lesson for Contemporary National Journalism", *Actual problems of information space* 1 (2018): 21–31.

¹⁷ Винар, *Євген Онацький*, 7.

¹⁸ Там само, 8–10.

тичний публіцист. Саме тоді голова Проводу ОУН Євген Коновалець схилив Онацького до вступу в цю організацію²⁴.

Упродовж 1930-х Онацький проявив себе не лише як плідний публіцист, довірена особа Коновальця та представник ОУН в Італії, а й як свого роду «амбасадор» української справи в італійських політичних і академічних колах. Крім того, він написав граматику української мови для італійців і уклав перший українсько-італійський словник, також викладав українську мову й літературу у Вищому Східному інституті в Неаполі та Римському університеті й допомагав українським студентам отримати стипендії на навчання в Італії.

29 вересня 1943 р. Онацького заарештували в Римі німецькі поліцейні структури. До жовтня 1944 р. він перебував в ув'язненні: спочатку в італійській тюрмі, згодом – у концтаборі Заксенгаузен²⁵. У 1947 р. під загрозою депортації до Радянського Союзу Онацький разом із дружиною, яка була його вірною помічницею в науковій і політичній праці, назавжди залишив Європу й емігрував до Аргентини, де, на думку Любомира Винара, проявив себе «найвидатнішим суспільно-громадським діячем української спільноти»²⁶.

Робота Онацького в місії УНР в Італії: «складові» досвіду

Потрапивши до Рима й почавши працювати в місії, Онацький стикнувся зі світом дипломатії та викликами іншомовного середовища. До обов'язків Онацького спочатку належав аналіз італійської та французької преси й пошук там матеріалів про Україну, що потребували би реакції дипломатів місії, для чого необхідно було володіти цими мовами²⁷. Онацький, про що дізнаємося з його записок, володів італійською мовою на початковому рівні, але завдяки оточенню поступово вдосконалював свої знання²⁸.

Робочі обов'язки Онацького згодом збільшилися – він став також автором італомовних статей газети місії «La Voce dell'Ucraina» (укр. «Український Голос»). Планувалося, що газета виходитиме раз на тиждень, однак на практиці її номери бачили світ раз на два-три тижні чи

навіть раз на місяць²⁹. Загалом же пресбюро місії упродовж свого існування змогло випустити щонайменше півсотні інформаційних бюлетенів і п'ятдесят випусків «La Voce dell'Ucraina»³⁰.

Посаду завідувача пресбюро місії Онацький прийняв із незадоволенням, оскільки вважав, що призначення молодого працівника головою пресбюро може викликати міжособистісні конфлікти, яких він прагнув уникнути³¹. Як секретар пресбюро, Онацький працював неповний робочий день, що деякі співробітники місії сприйняли як кар'єрну деградацію після посади завідувача. Онацький прокоментував це так: «...мені зовсім таки байдуже до всіх тих титулів та бюрократичних “градацій”. Я радий, що матиму більше часу на студії і не псуватиму собі нерви на непотрібні тертя серед незадоволених амбіцій»³².

Вочевидь, ці тертя були травматичним особистісним досвідом для Онацького. Одним із перших стався конфлікт із Іваном Гриненком, співробітником пресбюро й одним із небагатьох українських емігрантів, які жили в Італії до початку Визвольних змагань³³. Онацький вірив, що Гриненко мав амбіцію перевести пресбюро під керування кількох громадських активістів, об'єднаних у т. зв. «Український центральний комітет»; фактом, однак, залишається те, що це так і не відбулося³⁴.

Значне місце в записках Онацького займає міжособистісний конфлікт соціалістичного активіста Василя Мазуренка та історика Дмитра Антоновича за право очолювати місію³⁵.

Співпраці з жодним із них у Онацького не склалося. В листопаді 1919 р. Онацький у своїх щоденникових записках критикував Антоновича за непрофесійне управління кадрами. Наприкінці грудня 1919 р. він дізнався про привласнення Антоновичем коштів резервного фонду місії та переслідування тих співробітників, які зважилися викрити ці дії³⁶. В березні ж він отримав інформацію про те, що Антонович користувався послугами італійської поліції для таємного стеження за окремими українськими дипломатами (хоча такі заходи щодо Мазуренка були небезпідставними, адже той, як виявилось, планував свій перехід на бік радянської влади, але Онаць-

²⁴ Винар, *Євген Онацький*, 11.

²⁵ Демченко, *Здобуття Батьківщини*, 99–102.

²⁶ Винар, *Євген Онацький*, 13.

²⁷ Онацький, *По похилій площі*, ч. 1, 22.

²⁸ Історик Микола Тимошик приписує Онацькому досконале володіння італійською мовою, що стало фактом дещо пізніше: Тимошик, «The Ukrainian Press-Bureau», 23.

²⁹ Онацький, *По похилій площі*, ч. 1, 97; ч. 2, 121.

³⁰ Микола Tymoshyk, «The Ukrainian Press-Bureau», 30.

³¹ Онацький, *По похилій площі*, ч. 1, 53.

³² Там само, 98–101.

³³ Онацький, *Українська дипломатична місія в Італії*, 6.

³⁴ Онацький, *По похилій площі*, ч. 1, 71.

³⁵ Там само, 48–49.

³⁶ Там само, 142–143.

кий на той час про це не знав)³⁷. Усе це вплинуло на зміну ставлення Онацького до голови місії. У липні 1920 р. й сам Антонович змінив своє доволі доброзичливе ставлення до Онацького. Розгніваний Антонович, який вважав, що Онацький обіймав свою посаду (на той час посаду аташе) незаконно, намагався відняти та знищити дипломатичні документи Онацького³⁸.

Із Василем Мазуренком, конкурентом Антоновича на посаду голови місії у 1920 р., Онацький познайомився ближче під час суботніх чаювань, що влаштувало у своєму помешканні подружжя Мазуренків³⁹. Із окремих пасажів Онацького випливає, що дружина Василя Мазуренка Марина ще наприкінці 1919 р., коли назрівав конфлікт щодо головування місією, докоряла своєму чоловікові за двадцятирічну дружбу з Антоновичем, до якого вона ставилася негативно⁴⁰. Онацький пов'язував це з її амбіціями «зробитися “послихою”». Невдовзі, після спроб Мазуренка перебрати на себе керівництво місією, його взаємини з Антоновичем стали відверто ворожими⁴¹.

В той короткий період, коли В. Мазуренко де-факто очолював місію, Онацький оцінював його «політичну лінію» як вкрай непослідовну. Так, 3 березня 1920 р. він записав: «Мазуренко розгортає діяльність та кидається на всі боки. То йому кортить зв'язатися з італійськими соціалістами, що цілковито підтримують Радянську Росію; то навіть з самими радянськими представниками... то знову шукає зв'язків серед найбуржуазніших масонів...»⁴². Невдовзі Мазуренко став використовувати Онацького як свого посланця до соціалістичної преси та політиків Італії і водночас намагався схилити його до більш лівих позицій, Онацький натомість намагався дистанціюватися від публічного отожднення своїх поглядів із конкретними ідеологіями⁴³. Однак публічно Мазуренко не конфліктував з Онацьким. Уже у вересні 1920 р., коли у місії головував барон Микола Василько, Мазуренко у своєму листі до Онацького з Австрії несподівано продемонстрував дуже прихильне до нього ставлення та намагався зацікавити можливістю віддаленого підробітку. Щоправда, сам Онацький пов'язував це з пошуком союзників після оприлюднення у європейській пресі повідомлень про привласнення Мазуренком влітку 1920 р. 2 тисяч

доларів США та про його «загравання» з більшовицьким урядом України⁴⁴.

Онацький критикував також діяльність спеціальної української місії для допомоги полоненим під час Першої світової війни українцям, які перебували в італійських таборах. Цю місію, за дорученням уряду УНР, очолив наприкінці червня 1919 р. дипломат Олександр Севрюк, член делегації УНР під час підписання Берестейської мирної угоди 1918 р.⁴⁵

Місія мала сприяти покращенню умов життя десятків тисяч полонених, а згодом – звільненню їх та, за сприятливих умов, формуванню з них українських військових частин. Необхідно було також враховувати фактор роботи з полоненими польських, румунських і російських агітаторів, які намагалися заангажувати українських бранців до участі у власних збройних формуваннях⁴⁶.

У своїх записах Онацький згадує про великі організаційні витрати Севрюка, про привласнення бюджетних коштів, небажання здійснювати реальні кроки задля звільнення полонених і навіть налагодження контакту із ними, а також легковаження критикою⁴⁷. Наприкінці 1919 р., в той час, коли Севрюк подорожував Італією на автомобілі, зупиняючись у найдорожчих готелях, його дії розкритикував безпосередній начальник, відповідальний за всі українські місії для полонених, Андрій Окопенко⁴⁸. Дії Севрюка не залишилися непоміченими, однак Директорія УНР не мала контролю над засобами спеціальної місії, якій було надано значну автономію у прийнятті рішень⁴⁹.

Із небагатьох згадок про грошове забезпечення можна зробити висновок, що робота Онацького в місії УНР в Італії не супроводжувалася відчуттям фінансового благополуччя. В жовтні 1919 р. Онацькому призначили доволі скромну платню – тисячу італійських лір⁵⁰. Цю суму його дружина Ніна оцінила як таку, що «для прожиття... нам цілковито вистачило б, але ж треба і вдягатися...»⁵¹. На посаді секретаря пресбюро заробітна платня Євгена Онацького виросла до 1150 лір на місяць, а сукупно у цей період по-

⁴⁴ Онацький, «Під омофором барона М. Василька», 1–4 (1987): 108.

⁴⁵ Онацький, *По похилій площі*, ч. 1, 49–50.

⁴⁶ Там само, 50–52.

⁴⁷ Там само, ч. 1, 53, 103, 105; ч. 2, 43, 64, 98.

⁴⁸ Там само, ч. 1, 144.

⁴⁹ Павло Гай-Нижник, «Олександр Севрюк – соціаліст-революціонер і дипломат-аматор, політичний авантюрист й агент чужоземних спецслужб», *Дипломатична та консульська служба у вимірі особистості 2* (2019): 50–52.

⁵⁰ Онацький, *По похилій площі*, ч. 1, 22.

⁵¹ Там само, 45.

³⁷ Онацький, *По похилій площі*, ч. 2, 82, 101–103.

³⁸ Там само, 247.

³⁹ Там само, ч. 1, 109.

⁴⁰ Там само, 133.

⁴¹ Там само, 135.

⁴² Там само, ч. 2, 80.

⁴³ Там само, 93, 100–102.

дружжя Онацьких отримувало щонайменше 1750 лір на місяць, враховуючи 600 лір Ніни Онацької, які вона заробляла з 20 жовтня 1919 р. як друкарка при військовій місії для порятунку українських полонених під керівництвом Олександра Севрюка⁵². Крім того, є свідчення, що в другій половині 1920 р. Онацький міг отримувати навіть 1500 лір на місяць, хоча й жалівся, що з такою платнею «не розживешся»⁵³.

Онацькому пропонували змінити рід діяльності й працювати на українських комерсантів-кооператорів, однак він відмовився: «Ні, в кооперації я ніколи не працював і навряд, щоб з того вийшло щось путнє...»⁵⁴. Робота, й навіть підробіток у сфері комерції не приваблюватиме Онацького й надалі. Наприклад, значно пізніше, у 1935 р., український еміграційний журналіст і видавець Павло Кашинський у своєму листі до Онацького від 21 вересня 1935 р. пропонував йому «робити гешефт», долучившись до австро-італійської торгівлі у ролі комерційного представника одного або кількох австрійських підприємств. Однак Онацький, наводячи текст листа у своїх друкованих щоденниках за 23 вересня 1935 р., лаконічно прокоментував цю пропозицію: «На жаль, це не для мене», хоча й охарактеризував цей лист як «цікавий»⁵⁵.

Підсумовуючи досвід Євгена Онацького, здобутий у період його роботи в місії УНР в Італії, можна сказати, що він був сповнений професійних, комунікативних і фінансових викликів.

Вплив досвіду на погляди

Досвід роботи Онацького в структурах місії УНР в Італії став каталізатором змін його поглядів. Однак необхідно зазначити, що трансформація почалася ще у 1918 р. й тривала аж до кінця 1920-х, коли Онацький, як зазначено вище, став спочатку симпатиком, а потім і членом ОУН.

Заангажувавшись у політичне життя протягом березня–квітня 1917 р., Є. Онацький почав декларувати погляди, близькі до платформи Української партії соціалістів-революціонерів, а також публічно захищати ці погляди в інтересах партії⁵⁶. Детальний розгляд поглядів Онаць-

кого в 1917 р. потребує окремого дослідження, однак можна стверджувати, що протягом короткого періоду роботи в Центральній Раді він перебував на «есерівській» платформі, а думки щодо свого можливого розходження з цією платформою публічно не висловлював.

Перші епістемічні трансформації оприявнилися в березні 1918 р., коли після року роботи в секретаріаті Центральної Ради та виконання окремих дипломатичних доручень Онацький вирішив скласти свої обов'язки, вийти з Української партії соціалістів-революціонерів, членом якої був, і на деякий час відійти від політики. Це було спричинено ідейними розбіжностями й різницею поглядів на питання політичної практики між ним та керівництвом УПСР⁵⁷. У листі до соціалістичного активіста Миколи Шрага Онацький, у відповідь на низку ідеологічних закидів, декларує, що після відходу від суто політичної діяльності у 1918 р. став «політичним нулем» (хоча й з амбіцією за деякий час все ж «перетворитися на більш поважну цифру») й почав позиціонувати себе «звичайним лише технічним робітником»⁵⁸.

«Перетворення на більш поважну цифру» мало супроводжуватися процесами ідеологічного й політичного самовизначення. Трансформація поглядів Онацького, від «есерівських» до авторитарно-націоналістичних, завершилася саме під час перебування в Римі⁵⁹. Як писав сам Онацький наприкінці 1935 р. в листі до громадського активіста й публіциста Никифора Григоріва, саме з «есерівства» «виріс» його «суспільницький націоналізм» (що має бути темою окремого дослідження)⁶⁰. Далі я спробую уточнити роль досвіду роботи в місії УНР у цьому процесі.

Під час роботи в Римі наростало розчарування Онацького в елітах УНР. Він почав пов'язувати стан справ у місії зі станом «української справи» загалом. Зокрема, 1 січня 1920 р. він, підсумовуючи наслідки деяких політичних рішень українських урядів і кадрових змін у місії УНР в Італії, записав: «Словом, рух на Україні, рух і тут... А під цим усім – глуха боротьба інтересів та осіб»⁶¹. В написаному в цей самий час листі до свого товариша, громадського активіста та дипломата УНР Дмитра Ісаєвича, Онацький, повідомляючи про діяльність місії УНР в Італії, висловлювався значно емоційніше:

⁵² Онацький, *По похилій площі*, ч. 1, 45; ч. 2, 14.

⁵³ Онацький, «Під омофором барона М. Василька», 1–4 (1980): 112.

⁵⁴ Онацький, *По похилій площі*, ч. 1, 51.

⁵⁵ Shevchenko Scientific Society Archive, New York City, State of New York, USA; Ievhen Onats'kyi Papers 1919–1941, Series I: Diaries and Articles, 1932–1938, Box 1, Folder 8–9, Sheet 252 (253). Документи з колекції Євгена Онацького в архіві НТШ у Нью-Йорку надало автору керівництво дослідницько-видавничого проекту «Україна – Європа. 1921–1939».

⁵⁶ Демченко, *Здобуття Батьківщини*, 27–32.

⁵⁷ Винар, *Євген Онацький*, 8–9.

⁵⁸ Онацький, «Під омофором барона М. Василька», 1–4 (1980): 113–116.

⁵⁹ Демченко, *Здобуття Батьківщини*, 43.

⁶⁰ Shevchenko Scientific Society Archive, Box 1, Folder 8–9, Sheet 308 (307).

⁶¹ Онацький, *По похилій площі*, ч. 2, 5.

Зле в нас з нашою місійною атмосферою... коли бачиш оргії за народні гроші, коли бачиш навколо той духовий маразм, ту розпусту, що панує навкруги, коли чуєш сморід розтління людської совісти, мимоволі починаєш думати, що із старим треба скінчити, що мусить прийти щось нове, що переверне людську психіку, примусить думати і відчувати. Думати і відчувати! Бо тепер, на жаль, більшість цього не вміє. А найгірше, що колишні товариші, есери, партійні діячі і т.д. на очах у тебе крадуть, крадуть, крадуть... Ніби навіть по закону, але крадуть! І нема змоги спинити. Нема кому сказати – годі!⁶²

У своїх записках Онацький згадує й про інших діячів, які тісно пов'язували ситуацію в дипломатичних представництвах УНР зі станом «української справи». Зокрема, він наводить «варту запису» листа української активістки Зинаїди Мірної, дружини політика та держслужбовця Івана Мірного, до Ніни Онацької. З. Мірна пише в ньому про «моральну та економічну катастрофу нашої справи» й одразу після заяви щодо «безладдя», «розпаду» та «зневір'я» згадує про «стогін» численних українських дипломатичних установ, що вимагають від її чоловіка грошей «з нахабністю хуліганів, зі страшними погрозами»⁶³.

Пізніше, в 1930-х, Онацький почав протиставляти неефективність діяльності «уенерівської» місії та ефективність своїх комунікаційних дій в Італії як представника ОУН, що було типовим ходом для прихильників ОУН. У 1936 р., вже як член Проводу ОУН, він писав у своєму листі до редакції українського часопису в США «Свобода», що відчуває велике задоволення від того, що його персональна активність ентузіаста щодо любювання «української справи» (звісно ж, тепер уже з націоналістичної перспективи), начебто, набагато продуктивніша, ніж діяльність всієї місії УНР з усіма її ресурсами півтора десятиліття перед тим⁶⁴.

Припинення діяльності місії УНР на початку 1920-х збіглося з процесом приходу до влади в Італії фашистів на чолі з Беніто Муссоліні. Судячи з записів, Онацький спостерігав за цим процесом із надією та оптимізмом, адже загроза з боку лівих сил приступити до коаліції з Радянським Союзом була великою. У серпні 1924 р. замітку під назвою «В оборону італійського фашизму», написану з приводу вбивства фашистськими бойовиками одного з соціалістичних лі-

дерів Джакомо Маттеотті, Онацький використав як привід для критики українських політичних і громадських кіл, ідейно та організаційно пов'язаних з Центральною Радою та проектом УНР загалом. «Я певний, – ретроспективно стверджував Онацький, – що будь Центральна Рада не така страшно ліберально-демократична, як вона була, не така безсило-інтелігентська, Україна змогла б перемогти большевицьку навалу»⁶⁵. Цей погляд типовий для кола націоналістів, які протиставляли гадану слабкість і «лівизну» Центральної Ради культові сили ОУН. Адекватно до геополітичної ситуації, на думку Онацького, діяли лише члени «вільного козацтва» та Січові Стрільці під проводом Євгена Коновальця, однак у них не було «свого Муссоліні». Втім, апологетичні щодо італійського фашизму висловлювання цілком корелюють із вищенаведеними заявами Онацького, який, зазнавши впливу трансформаційного досвіду під час роботи в місії, очікував на прихід «чогось нового», що «переверне людську психіку» й покладе край «духовому маразму» та «розпусті».

Ці очікування знайшли своє вираження в кардинальній зміні політичної орієнтації Онацького. В 1930–1940-х рр. і пізніше він також зазнавав впливу трансформаційного досвіду на погляди, однак із націоналістичної платформи не сходяв, тому можна стверджувати, що, попри травматичність пізніших досвідів, вони не справляли такого системного впливу на політичний світогляд Онацького.

Пізніші трансформаційні досвіди Онацького

Наприкінці 1920-х Онацький почав співпрацювати з націоналістичними активістами, які у 1929 р. ініціювали створення Організації Українських Націоналістів, а у 1930 р. він став членом ОУН⁶⁶. Враховуючи інформацію его-документів та інших джерел, немає підстав вважати, що це спричинилося до наступних фундаментальних світоглядних змін в Онацького, навпаки – вступ до ОУН став логічним завершенням тривалого трансформаційного процесу, що почався ще в 1918 р. Упродовж 1930-х Онацький залишався прихильником авторитарного націоналізму ОУН (після 1939 р. – у «версії» ОУН-М), симпатиком італійського фашизму та, водночас, критиком німецького націонал-соціалізму⁶⁷.

⁶² Онацький, *По похилій площі*, ч. 2, 12–13.

⁶³ Онацький, «Під омофором барона М. Василька», 4 (1978): 84–85.

⁶⁴ Shevchenko Scientific Society Archive, Box 2, Folder 1–2, Sheets 19 (21) – 19a (22).

⁶⁵ Євген Онацький, *Італія та фашизм (1920–1935). Сторінки з римського щоденника*, т. 1 (Прага: Пробоем, 1942), 25.

⁶⁶ Демченко, *Здобуття Батьківщини*, 67–71.

⁶⁷ Там само, 85–86, 99; Євген Онацький, *У Вічному місті*, т. 1 (Видавництво Миколи Денисюка: Буенос-Айрес, 1954), 8–9.

Наприкінці вересня 1943 р. Онацького в його римському помешканні заарештували німецькі каральні органи, що стало початком періоду інтенсивного трансформаційного досвіду, що мав травматичний характер⁶⁸. До жовтня 1944 р. Онацький перебував в ув'язненні в німецьких в'язницях і таборах на території Італії та Німеччини⁶⁹.

Роблячи спроби свідомо коригувати свої трансформації з допомогою імпровізованих і заздалегідь опанованих психотехнік⁷⁰, а також само-рефлексії, Онацький після свого звільнення почав відходити від авторитарного аспекту своїх поглядів, акцентуючи увагу на важливості індивідуальної свободи та протиставляючи політичній ненависті цінності християнської любові та взаємної поваги⁷¹. А вже в 1953 р. у передмові до першого тому записок «У вічному місті» Онацький декларував і зміну свого погляду на італійський фашизм, щоправда виправдовуючи це не лише своїми трансформаціями, а й, на його думку, «змiнами» самого фашизму, який, за Онацьким, протягом 1920-х та на початку 1930-х цілком міг викликати симпатію і в американських демократів, і в російських більшовиків; підстави ж для симпатії, нібито, зруйнував саме «вплив Гітлера» наприкінці 1930-х рр.⁷² Схожі тези Онацький пізніше сформулював також у присвяченій Беніто Муссоліні статті VIII тому «Української Малої Енциклопедії»: очевидно, що в уяві Онацького постали візії більш-менш «хорошого» Муссоліні (до 1935–1938 рр.), українофіла, соціального реформатора та борця з комунізмом, й «поганого» пізнього Муссоліні періоду Другої світової війни, який, начебто всупереч волі оточення, підпав під вплив Третього Райху як у політичному, так і в ідейному плані⁷³. Тут варто зазначити, що еволюція ставлення Онацького до

постаті Муссоліні, яким він тривалий час захоплювався, потребує дослідження.

Перебуваючи в Аргентині, Онацький продовжував підтримувати зв'язки з націоналістами-емігрантами, а в 1965 р. навіть став членом одного з керівних органів однієї з гілок ОУН⁷⁴.

Висновки

Досвід роботи Онацького в місії УНР в Італії був тісно пов'язаний із його переживаннями поразки Української революції. Цей досвід і переживання підштовхнули Онацького до переосмислення своєї політичної ідентичності та свого місця серед українських політичних гравців. «Позитивних» особистісних змін – відновлення впевненості у правильності шляху, нових ідеалів та кумирів – Онацький досяг за рахунок «негативних» епістемічних змін, певного пізнавального обмеження, тобто відмови від орієнтації на величезний кластер «не-правої» української політичної думки з різким переходом до критики інтелектуалів демократичного спрямування. Трансформації політичного світогляду, що стали результатом цього, а також попереднього досвіду роботи в Центральній Раді, втілювалися в розчаруванні в елітах УНР, подальшому відході від лівоцентризму та пошуку нових ідеалів, що призвело до переходу на авторитарно-націоналістичну платформу, як єдину «реальну» альтернативу більшовизмові. На початку 1920-х Онацький безпосередньо, перебуваючи «в центрі подій», спостерігав за приходом Муссоліні до влади в Італії, і його мрії та візії мали змогу унаочнитися, що трансформувалося в захоплення ідеями та способом дій Муссоліні.

Політичний світогляд Онацького зазнавав змін і в подальшому, однак ці епістемічні трансформації вже не були радикальними (на відміну від особистісних трансформацій, що мають бути темою окремого дослідження). Хоча пізні погляди Онацького та їхній еkleктизм заслуговують на окреме дослідження, однак загалом можна стверджувати, що вони лишалися дотичними до платформ груп правонаціоналістичних українських емігрантів.

⁷⁴ Демченко, *Здобуття Батьківщини*, 86.

⁶⁸ Євген Онацький, *У Вавилонському полоні* (Буенос-Айрес, 1948/1949), 3.

⁶⁹ Там само, 129.

⁷⁰ Можна припустити, що він отримав навички психологічної самопомоги в гуртку приборників методик італійського психолога та психотерапевта Роберто Ассаджіолі, однак ця тема потребує окремого дослідження. Згадку, що дає змогу зробити це припущення, можна знайти в: Євген Онацький, *Іду до Аргентини* (Вінніпег; Торонто: Новий Шлях, 1971), 9.

⁷¹ Онацький, *У Вавилонському полоні*, 120–124, 131.

⁷² Онацький, *У Вічному місті*, 7–9.

⁷³ Євген Онацький, *Українська Мала Енциклопедія*, Книга VIII. Літери Ме-На (Буенос-Айрес, 1961), 1057–1058.

Bibliographic References

- Ankersmit, Frank R. *Sublime Historical Experience*. Stanford University Press, 2005.
- Carel, Navi, & Ian J. Kidd. “Expanding transformative experience”. *European Journal of Philosophy* 18 (1): 199–217.
- Demchenko, Tamara. *Zdobuttia Batkivshchyny. Zhyttia ta tvorchist Yevhena Onatskoho*. Chernihiv: Osvitnii tsentr, 2016.

- Domanska, Eva. *Istoriia ta suchasna humanitarystyka: doslidzhenia z teorii znannia pro mynule*, trnsns. Volodymyr Sklokin. Kyiv: Nika-Tsentr, 2012.
- Hai-Nyzhnyk, Pavlo. “Oleksandr Sevriuk – sotsialist-revoliutsioner i diplomat-amator, politychnyi avantiuryst y ahent chuzhozemnykh spetssluzhb”. *Dyplomatychna ta konsulska sluzhba u vymiri osobystosti* 2 (2019): 33–59.

- Hentosh, Liliana. "Iakshcho vsi shliakhy vedut do Ryma. Pro diialnist ukrainskoi nadzvychainoi dyplomatychnoi misii pry Apostolskomu prestoli v travni – lypni 1919 roku". *Polityka i chas* 5/6 (1997): 95–98.
- Onatsky, Yevhen. *Italiia ta fashyzm (1920–1935). Storinky z rymshkoho shchodennyka*. T. 1. Praha: Proboiem, 1942.
- — —. "Pid omoforom barona M. Vasyuka". *Ukrainskyi istoryk* 4 (1978): 83–93; 1–4 (1980): 110–133; 1–4 (1981): 137–146; 1–4 (1987): 107–114.
- — —. *Po pokhylui ploschi. Zapysky zhurnalista i diplomata*. Vol. 1. Miunkhen: Dniprova khvyliia, 1964.
- — —. *Po pokhylui ploschi. Zapysky zhurnalista i diplomata*. Vol. 2. Miunkhen: Dniprova khvyliia, 1969.
- — —. *U Vavylonskomu poloni*. Buenos-Aires, 1948/1949.
- — —. *U Vichnomu misti*. T. 1. Buenos-Aires: Vydavnytstvo Mykoly Denysiuka, 1954.
- — —. *Ukrainska dyplomatychna misiia v Italii*. Praha: Proboiem, 1941.
- — —. *Ukrainska Mala Entsyklopediia*. Knyzhka VIII. Litery Me-Na. Buenos-Aires, 1961.
- — —. *Yidu do Argentyny*. Vinnipeg; Toronto: Novyi Shliakh, 1971.
- Ostashko, Tetiana, & Viktoriia Soloviova. "Dyplomatychni predstavnytstva UNR u krainakh Zakhidnoi Yevropy (1918–1921 rr.)". In *Problemy vyvchennia istorii ukrainskoi revoliutsii 1917–1921 rr.*, 187–231. Kyiv: 2002.
- Paul, Laurie Ann. *Transformative Experience*. New-York: Oxford University Press, 2014.
- Pavliuk, Oleksandr. "Dyplomatiia nezaleznykh ukrainskykh uradiiv (1917–1920)". In *Narysy z istorii dyplomatii Ukrainy*, ed. by V. A. Smolii, 314–396. Kyiv: Alternatyvy, 2001.
- Scott, Joan W. "The Evidence of Experience", *Critical Inquiry* 17 (4) (Summer, 1991): 773–797.
- Shevchenko Scientific Society Archive, New York City, State of New York, USA; IEvhen Onats'kyi Papers 1919–1941, Series I: Diaries and Articles, 1932–1938.
- Stopchak, Mykola. "Osobovyi sklad ukrainskoho dyplomatychnoho korpusu doby natsionalno-vyzvolnykh zmahan: istoriohrafichni ohliad". *Problemy vyvchennia istorii Ukrainskoi revoliutsii 1917–1921 rokiv* 7 (2012): 64–88.
- Strelskyi, Henadii. "M. S. Tyshkevych i persha dyplomatychna misiia UNR u Vatykani". *Naukovyi visnyk dyplomatychnoi akademii Ukrainy* 5 (2001): 305–312.
- Tymoshyk, Mykola. "The Ukrainian Press-Bureau of Diplomatic Mission of the Ukrainian People's Republic in Rome as a Lesson for Contemporary National Journalism". *Actual problems of information space* 1 (2018): 21–31.
- Vynar, Liubomyr. "Bibliohrafichni dodatky". *Ukrainskyi istoryk* 4 (1970): 124.
- — —. *Yevhen Onatsky – chesnist z natsiieiu*. Niu-York; Miunkhen; Toronto: Ukrainska Istorychna Asotsiatsiia, 1981.

A. Sytor

EUGENE ONATSKY AND HIS WORK IN THE DIPLOMATIC MISSION OF THE UPR IN ITALY: TRANSFORMATIVE EXPERIENCE

This article analyzes the experience of the political activist, historian, journalist and diplomat Yevhen Onatsky (1894–1979), which he acquired while working in the diplomatic mission of the Ukrainian People's Republic in Italy during 1919–1923. This experience will be considered as transformative, as experience that led to a fundamental transformation in his views, primarily political. In the article, the concept of transformative experience (by cognitive scientist and philosopher of consciousness Laurie Ann Paul) is applied, as well as the related taxonomies of researchers who contribute to the evolution of this concept. It is emphasized that the implementation of this concept in the humanities has not yet become widespread and does not have established methodological schemes of application. This makes the very idea of such an implementation somewhat risky, but, in the opinion of the author, somewhat promising.

The analysis of the radical transformation of Onatsky's centre-left views towards the authoritarian-nationalist positions of the later period aspires to illustrate the path taken by the generation that began its political and social activity within the framework of the most influential left-wing movement at the period of the Ukrainian Revolution, and that in its mature years, which fell on the period of growth of right-wing movements throughout Europe made its choice in favor of the latter. The article illustrates how Onatsky's various experiences influenced the change in his beliefs, with special attention to Onatsky's experiences while working at the UPR Mission in Rome. This experience was gained in the context of radical geopolitical changes, namely the establishment of the Soviet system and the suppression of democratic Ukrainian statehood, as well as the rise of fascism in Italy.

The article is based on published and unpublished ego-documents authored by Onatsky, in particular, published notes related to the period under study, which shed light on the personal motivation of the author and on the factors that determined his later choice.

Keywords: Eugene Onatsky, UPR diplomacy, Ukrainian Nationalism, transformative experience.

Матеріал надійшов 30.04.2022

